

УДК 37(477)(09)+6(07)

Валентина Кушнір

**ПІДХІД ДО ПРОФІЛЮВАННЯ ІІІ СТУПЕНЯ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
У «ПРОЕКТІ ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА ВКРАЇНІ»**

У статті аналізується «Проект єдиної української школи на Україні», зокрема концептуальні засади організації та змісту ІІІ ступеня загальноосвітньої школи. Визначено, що модель єдиної української школи (4+4+4), схвалена Радою Міністрів УНР 1919 року, передбачала профільне навчання на ІІІ ступені школи з метою врахування інтересів, потреб та професійних планів учнів.

Ключові слова: відділи, фуркація, навчання по концентричному методу.

Запровадження профільності середньої освіти є важливою складовою модернізації системи освіти України в умовах глобалізації та євроінтеграції. Ефективний досвід реалізації у західноєвропейських країнах профільної середньої освіти зумовлює потребу переосмислення вітчизняної теорії та практики профільного навчання.

1917–1919 рр. – етап розвитку ідеї профільного навчання у школі періоду визвольних змагань. Впродовж окресленого проміжку часу українською науково-педагогічною спільнотою під керівництвом П. І. Холодного була створена концепція єдиної національної школи, яка лягла в основу «Проекту єдиної школи на Україні». Відповідно до документу ІІІ ступінь загальноосвітньої школи була профілізованою. Особливість організації профільної старшої школи у добу національного відродження важлива для вивчення та аналізу.

Проблеми середньої освіти в заявлений період розглядалися в контексті пошуків вченими, педагогами, громадськими діячами основних напрямів створення проекту нової української школи (Г. Васьковичем, Г. Ващенком, Г. Іваниця, І. Криловим, С. Постернак, С. Сірополко та ін.)

Серед сучасних дослідників вивченням освітньої політики періоду визвольних змагань займаються Л. Д. Березівська, О. В. Бунчук, Н. Ю. Ротар, О. В. Сухомлинська, Ю. В. Телячий та ін.

Проте, історіографічний огляд проблеми засвідчив, що переважна більшість наукових розвідок стосується загалом реформування вітчизняної загальної середньої освіти у досліджуваний період. Спеціальних досліджень, присвячених аналізу профільного навчання в історії вітчизняної школи заявленого періоду немає.

Метою нашої статті є аналіз основних засад ІІІ ступеня загально-

освітньої школи, що лягли в основу «Проекту Єдиної школи на Україні»

Перша частина «Проекту Єдиної школи на Україні» з назвою «Основна школа» була розглянута Радою міністрів та схвалена в середині вересня 1919 року. Друга частина «Проекту...», що містила велику вступну статтю П. І. Холодного «Основа конструкції колегії», та програми з 23 предметів залишилися не надрукованими і зберігаються в архівних сховищах.

Їх вивчення дозволяє нам стверджувати, що відповідно до «Проекту єдиної школи на Україні» на III ступені української школи (9, 10, 11 та 12 класах) передбачалося навчання учнів на різних відділеннях, з тим, щоб «розвинути їх індивідуальні здібності й допомогти поглибленню їх індивідуальних інтересів» [3, с. 33].

Зазначимо, що поняття «профільне навчання», «профіль», «профільні предмети» в означений період не зустрічаються в жодному архівному документі. Натомість часто зустрічаються поняття «відділи», «варіанти», «концентри», що тотожні з поняттям «профіль». Поняття «фуркація» П. І. Холодний вживав у розумінні «заведення різних відділів» [3, с. 33]. Щодо поняття «профільне навчання», то в досліджуваній період вживалося подібне поняття «навчання по концентричному методу», чи навчання за «систематичними курсами різних наук». Відповідно сучасне поняття «профільні предмети» мало подібне поняття «концентри дисциплін».

На I та II ступенях єдиної школи діти повинні були вивчати пропедевтичні курси наук за однаковими планами. Дисципліни, що існували в обох ступенях, вважалися «тим стовпом, на яких держиться будівля школи, який рушити не можна, може бути розмова хіба тільки про більший чи менший розмір їх програм, навпаки, науки другої частини, згідно з завданнями школи, можуть бути виключеними чи замінені іншими, їм еквівалентними» [5, с. 22].

Профільне навчання мало здійснюватися через впровадження на III ступені школи систематичних курсів різних наук «збудованих концентрично» [5, с. 25]. Таким чином, передбачалося створення різних варіантів останнього ступеня школи, що сприяло б створенню «можливостей для школи бути більш рухливою» та «відповідати тій різнобарвності нахилів, яку ми маємо у дітей». Відповідно до нахилів діти повинні були навчатися на різних відділеннях. Такий підхід, а думку розробників проекту, мав «підвищити загальний розвиток дітей» [5, с. 22].

У «Проекті...» були запропоновані такі профілі III ступеня школи: класичний (вивчення однієї та двох стародавніх мов), гуманітарний (вивчення двох нових мов), історико-літературний, реальний, економічний, окремо було виділено дівоче відділення. Ці варіанти відрізнялися між собою не лише обсягом наук для них, а й переліком самих наук [5, с. 25]. Згодом було розроблене сільськогосподарське відділення.

У Статуті єдиної школи зазначалося, що ці відділи можуть існувати або окремо, або при одній школі. Для відкриття різних відділів при одній школі необхідно було, щоб в 9 класі було не менше 20 бажаючих дітей навчатися на відділі. Порядок відкриття відділів був такий самий, як при відкритті нової школи III ступеня [6].

Передбачалося, що організатори кожної школи самі будуть вибирати профілі. Цей вибір повинен був затверджуватися Губерніальними Комісарами, а всі непорозуміння вирішуватися в Департаменті Середньої школи при Міністерстві освіти [3, с. 33].

Учні, які закінчили середню школу певного відділу мали однакові права при вступі до вищих шкіл і університетів України [3, с. 33].

Аналіз навчальних планів єдиної школи дозволяє виділити перелік обов'язкових предметів, який мав викладатися на всіх відділах з невеликою різницею в годинах. Зокрема, це українознавчі предмети: українська та світова література (15–20 год.), географія (5–6 год.), історія (10–12 год.). Зазначимо, що рідна мова планувалася посилено викладатися на I та II ступені єдиної школи. З III ступеня, «з огляду на зріст і розвинення учнів», вводилося вивчення рідної літератури в системі із зарубіжною [5, с. 12].

Починаючи з 5 класу, планувалося вивчення географії України, західних та східних, а також позаєвропейських країн. На III ступені, відповідно до навчального плану, учні 9, 10 та 11 класів мали вивчати політико-економічну географію Європи, Америки та України по 2 години на тиждень.

Окрім українознавчих обов'язковими ставали і низка загальних предметів: математика (від 13 до 25 год. в залежності від відділення), релігія (6–7 год.), співи (4 год.), гімнастика (4 год.) та правознавство (2 год.).

Щодо курсу математики, то на III ступені єдиної школи передбачалося будувати його на «ідеї функціональної залежності». Обсяг його залежав від відділу і відповідно мінялася кількість годин: від 13 до 25 годин [Проект, с. 13]. Розробники зазначали, що навчальна програма з математики складена в дусі «модерної математичної дидактики» [1, с. 12].

Суперечливе питання про потребу викладання курсу релігії на III ступені єдиної школи було вирішено толерантно. Основним завданням курсу передбачалося «виховання волі дітей в напрямі добра» [5, с. 17]. Хоча в програмах було передбачено викладання курсу релігії, проте він не обов'язковим і запроваджувався лише при наявності заяв батьків [5, с. 17].

Щодо курсу правознавства, то його розробник В. Цівчинський зауважував, що дві години на тиждень в 12 класі, запропонованих навчальною програмою, недостатньо для успішного вивчення курсу. Автор пропонував взяти за приклад комерційні школи імперського періоду, в яких відводилося достатньо часу в усіх старших класах на вивчення предмету і відповідно отримували гарні результати знань [1, с. 29].

Особливий підхід був до природознавчих наук. На III ступені єдиної школи кількість годин для природознавчих наук була різною для різних відділень. На фізику та хімію відводилося від 8 до 10 годин, на природознавство, гігієну та космографію – від 5 до 9 годин [5, с. 15]. З природознавчих предметів передбачалися лекційні та практичні заняття.

Аналіз навчальних планів дозволяє констатувати, що на гуманітарних відділеннях особлива увага відводилася на вивчення мов. На гуманітарному відділенні по вивченню двох стародавніх мов (класичне відділення) концентрація робилася на вивчення латинської та грецької мови, а також однієї нової мови за вибором. На гуманітарному відділенні по вивченню двох нових мов (філологічне відділення) передбачалося посилене вивчення курсів німецької та французької мов, а також однієї стародавньої мови. Було розроблено відділення з вивченням однієї нової мови та одні стародавньої мови [7, с. 1].

На реальному відділенні передбачалося поглиблене вивчення двох нових мов (16 і 18 годин), математики (19 годин), фізики (10 годин), вводилися також вивчення начеркової геометрії (6 годин), космографії (2 години) [7, с. 1].

На економічному відділенні ґрунтовно мали вивчати дві чи одну іноземні мови (16 та 18 год.), математику (16 год.), фізику з практичними заняттями (10 год.), а також вводилися комерційна арифметика (2 год.), хімія з технологією (4 год.) та бухгалтерія (5 год.).

Щодо курсу бухгалтерії, то його розробники зазначали, що програма «пристосована для проходження курсу по концентричному методу. Цей метод дає можливість поділити курс на дві частини: перша як загальна для засвоєння основних положень, а друга як поширення та поглиблення першої» [4, с. 40]. Також було зауважено, що метою проходження курсу бухгалтерії є підготовка людей, які легко зможуть орієнтуватися у справах ведення бухгалтерії будь-якого підприємства. Однак досвідченим бухгалтером після вивчення цього курсу стати не можна [4, с. 40].

Навчальний план дівочого відділення мало чим відрізнявся від реального, окрім включення таких предметів як педагогіка (3 год.) рукоділля (8 год.) та домоводства (4 год.).

6 січня 1921 року на нараді комісії окремо було представлено програму для сільськогосподарського відділу III ступеня єдиної школи. П. І. Холодний зазначив, що завданням сільськогосподарського відділу є надання загальних, а не професійних знань з відповідних наук [2, с. 4].

У постанові комісії було зазначено про необхідність зменшення годин для учнів сільських школах з низки предметів, а також вивчення лише однієї нової мови натомість збільшення годин з математики та природознавства і надання знань з агрономії та мінералогії [2, с. 12].

Проектом не було визначено обов'язковий мінімум навчання. Водночас не було детально розроблено систему подальшого навчання після кожного

ступеня середньої школи. На нашу думку, цьому завадила військово-політична ситуація в якій перебувала Україна в означений період, яка спричинювала часту зміну керівництва країною і відповідно міністерства освіти, неодноразові переїзди керівних органів, відсутність цілісності уявлень моделі нової української системи освіти і відповідно послідовність необхідних освітніх змін в законодавчій площині. Впевнені в тому, що за умови іншої історичної розв'язки подій періоду УНР всі помилки були б враховані та впроваджений проект єдиної школи в життя сприяв би творенню національної системи освіти за зразками західноєвропейських країн.

Отже, відповідно до «Проекту єдиної української школи на Україні», який був затверджений в середині вересня 1919 року, середня школа мала стати національною, демократичною, трудовою та виховною. Вона мала розділятися на три ступені (4+4+4), відповідно навчання в ній мало тривати 12 років. Принцип демократичності моделі української школи передбачав доступність для всіх верств населення, безкоштовність початкового ступеня навчання та надання учням можливості на III ступені єдиної школи навчатися на різних відділах відповідно до інтересів, потреб та їх майбутніх життєвих планів. Тобто модель єдиної української школи, схвалена Радою Міністрів УНР 1919 року, завбачувала профільне навчання на III ступені школи.

Подальше наше дослідження спрямоване на вивчення витоків ідеї профільності навчання протягом означеного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зауваги до програми навчання математики на III ступені Єдиної школи // ЦДАВО України – Ф. 2582 Оп. 2 Спр. 45.
2. Засідання комісії з курсу сільськогосподарських дисциплін // Ф. 2582 Оп. 2 Спр. 45.
3. Звернення П. І. Холодного до п. Губерніального Комісара по освіті на Волині // ЦДАВО України – Ф. 2582 Оп. 1 Спр. 142. Арк. 33.
4. Пояснення до програми бухгалтерія // ЦДАВО України – Ф. 2582 Оп. 2 Спр. 138.
5. Проект Єдиної школи на Україні, й програми з поясненнями до них // ЦДАВО України – Ф. 2201 Оп. 1 Спр. 676.
6. Статут Петлюрівської Ради Міністрів про організацію «Єдиної школи» // ЦДАВО України – Ф. 2582 Оп. 2 Спр. 114.
7. Розклад годин Єдиної школи Третій ступінь // ЦДАВО України Ф. 2582 Оп. 2, Спр. 138.